

Fıkhî Hadislerin Delil Değeri Bağlamında “Ruâf* Hadisi”nin Tahric ve Tenkidi

Hüseyin KAHRAMAN

Doç. Dr., U.Ü. İlahiyat Fakültesi

huskahraman@hotmail.com

Özet

Abdest, dinî bir temizliktir. Bu temizlik, el-Mâide Suresi 5/6’da emredilmiştir. Bu âyet aynı zamanda abdestin farzlarına da işâret etmektedir. Ancak bu konu mezhepler arasında ihtilâflıdır. Abdesti bozan şeyler konusunda da ihtilâf vardır. Bu ihtilâflardan biri de, vücudun herhangi bir yerinde kan çıkması ve çıktığı yerin etrafına dağılmasıdır. Diğer üç mezhebin aksine Hanefiler bu durumun abdesti bozduğu kanaatinde-dir. Hanefiler bu konuda en-Nisâ 4/43 ve el-Mâide 5/6 âyetlerini delil getirmişlerdir. Hanefiler bu konuda çeşitli hadislerden de istidlâlde bulunmuşlardır. Bu hadislerden biri de Ruâf Hadisi’dir. Makâlede bu hadisin tahric ve tenkidi üzerinde durulacaktır.

Abstract

The Criticism of “The Ruaf Hadith” in Context of Methodological Value for Juristic Hadiths

The ablution is religious cleanliness. This cleanliness is commanded in the Surah of al-Maida 5/6 in the Quran. This verse, at the same time, indicates the ablution’s obligations. But the juristic schools differ in these obligations. There are some differences between schools also in which breaks the ablution. One of these differences is bleeding. According to the Hanafite School, contrary to another three schools, the bleeding breaks the ablution. The Hanafite scholars put evidence the Nisa 4/43 and Maida 5/6 verses. The

* İnceleyeceğimiz hadisin çeşitli rivâyetlerinde geçen ve “burun kanaması” mânâsına gelen ruâf (الرّعاف) kelimesi, makâle başlığının kısa tutulması düşüncesiyle tarafımızdan hadise isim olarak düşünölmüştür.

Hanafites conclude in this matter in some hadiths. One of these hadiths is which named "Ru'af Hadith". This study contains a critique of this hadith.

Anahtar Kelimeler: Fıkhî Hadis, Abdest, Kan, Burun Kanaması.

Key Words: Juristic Hadith, Ablution, Blood, Nosebleed.

I. Giriş

Abdest, başta namaz olmak üzere bazı ibadetlerin yerine getirilmesinden önce yapılan ve kendisi de başlı başına ibadet hükmünde olan dinî temizliktir.¹ Bu temizlik, Kur'an'da "Ey iman edenler! Namaza kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinizi kadar ellerinizi, başlarınızı meshedip topuklarınıza kadar ayaklarınızı yıkayın"² âyetiyle emredilmiştir.

Bu âyet aynı zamanda abdestin dört mezhep tarafından üzerinde ittifak edilmiş farzlarına da işaret etmektedir. Bazı mezheplere göre abdestin farzları âyette ifade edilen bu fiillerden ibarettir. Ancak bazıları âyette sayılan hususlara niyet, uzuvların peş peşe ve tertip üzere yıkanması, yıkama esnasında uzuvların ovulması gibi hususlardan bir veya birkaçını ilâve etmişlerdir. Benzer ihtilâflar abdesti bozan hususlar için de geçerlidir. Buna göre idrâr ve dışkı yollarından bir şey çıkması, şuurun işlevselliğine engel olan bayılma, delirme, sarhoşluk ve uyku halleri ile cinsî münâsebet gibi hususların abdesti bozduğunda ittifak vardır. Ancak meselâ kadın ve erkeğin tenlerinin birbirine teması, cinsel organa dokunmak ve namaz içinde kahkaha ile gülmek gibi bazı hususların abdeste etkisi mezhepler arasında tartışılmıştır.³ Kusma ve vücudun herhangi bir yerinden kan, irin, cerahat gibi sıvıların çıkması da abdesti bozup bozmadığında ihtilâf edilen hususlardandır. Kan ve kusmuğun necis olduğu konusunda mezhepler görüş birliği içinde olmakla birlikte bunlar ile abdest arasındaki ilişki ihtilâfa sebep olmuştur. Nitekim Mâlikîlerle Şâfiîlerin⁴ aksine Hanefîler ve Hanbelîler⁵ bunların abdesti bozduğu kanaatinde dir.

¹ Abdest ve abdestle ilgili konular hakkında geniş bilgi için bkz. Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslâm İlmihâli*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 1991), s. 138-163; Abdülkadir Şener, "Abdest", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, I, 68-70.

² el-Mâide 5/6. Âyet meâllerinde Türkiye Diyânet Vakfı tarafından hazırlanan *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli* isimli çalışma esas alınmıştır.

³ Abdesti bozduğunda ihtilâf edilen bu hususların her biri müstakil makâlelerde ele alınmaya çalışılacaktır.

⁴ Nitekim İmâm Mâlik'e (179/795) göre abdest, sadece mutat yollardan çıkan bir şeyden dolayı veya uyku sebebiyle gerekir (bkz. *Muvatta'*, Tahâret, 11). İmâm Şâfiî de (204/820) "kusma, burun kanaması, kan aldırma veya mutat yollar dışında vücuttan herhangi bir şeyin çıkmasından dolayı abdest almaya gerek olmadığını" ifade etmektedir (bkz. *el-Ümm*, Beyrut 1393, I, 18).

⁵ Hanefîlere göre kanın vücuttan sadece çıkması fakat akmaması/dağılması, "az necâset" hükmünde olduğundan abdesti bozmaz. Fakat akar/dağılırsa

Hanefiler ve Hanbeliler bu kanaatlerini öncelikle, abdest, gusül ve teyemmüm gibi temizlik çeşitlerinin ve bunları gerektiren hallerin sayıldığı en-Nisa 4/43 ve el-Mâide 5/6 âyetlerinde⁶ geçen “veya tuvaletten gelmişseniz” ifadesine dayandırmıştır. Kanama ve kusmanın abdesti bozduğunu savunanlara göre mezkûr âyette geçen bu kısım umûm ifade etmekte, dolayısıyla insandan çıkan her türlü necis şeyin abdesti bozacağı mânâsına gelmektedir. Yani bu husus, “bir nassa konu olan illet başka şeyler için de söz konusu ise, hüküm bunlar için de aynen geçerli olur” genel kuralı çerçevesinde düşünülmüş görünmektedir.⁷

Hanefilerle Hanbeliler, kanama ve kusmanın abdesti bozduğunu savunurken bazı hadislerle de istidlâlde bulunmuşlardır. Aynı metin içinde hem kanamaya hem de kusmaya işâret etmesi açısından önem taşıyan Ruâf Hadisi bunların başında gelmektedir. Bu makâlede mezkûr hadisin tahrir ve tenkidi üzerinde durulacak, istidlâlde uygun olup olmadığı hususunda bir neticeye ulaşılmaya çalışılacaktır. Araştırmada meselenin fikhî yönünden ziyâde hadisle alakalı ayrıntıların ön planda tutulmasına gayret edilecektir.

abdesti bozar. Zira kan, akmak suretiyle “çok necâset” miktarına ulaşmış yani namaz için gerekli olan temizliği ihlâl etmiş demektir (Hanefilerin bu konudaki kanaatleri için bkz. Şeybânî, Muhammed b. Hasan, *el-Hucce ‘alâ Ehli’l-Medîne*, thk. Mehdî Hasan el-Kilânî, Beyrut 1983, I, 69-71; Serahsî, Muhammed b. Ebî Sehl, *el-Mebsût*, Beyrut 1406, I, 76-77; Kâsânî, Alâuddin Ebu Bekir b. Mesud, *Bedâi’u’s-sanâi’ fi tertibi’s-şerâi’*, Beyrut 1982, I, 24-25; Merğînânî, Ali b. Ebî Bekir, *el-Hidâye Şerhu’l-Bidâye*, Beyrut trs., I, 14-16; İbnü’l-Hümâm, Muhammed b. Abdilvâhid, *Fethu’l-Kadîr*, Beyrut trs., I, 63-64; Zeylai, Abdullah b. Yûsuf, *Nasbu’r-râye fi tahriri ehâdisi’l-Hidâye*, Riyâd 1973, I, 77; Münâvî, Abdurraûf, *Feyzu’l-kadîr*, Mısır 1356, V, 374). Hanbelilere göre ise abdesti bozacak kusma miktarı, ağza gelen şeyin fâhiş denecek kadar çok olmasıdır. Ahmed b. Hanbel (241/855) bu ölçüyü “kişinin kalbinin fâhiş/çok kabul ettiği miktar” olarak açıklar. Bir başka rivâyete göre o, bu miktarı, Hanefiler gibi “ağz dolusu” diye açıklamıştır (Ahmet b. Hanbel’in bu konudaki görüşleri için bkz. İbn Kudâme, Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni*, Beyrut 1405, I, 120-121).

⁶ Meselâ el-Mâide 5/6 âyetinde Allah Teâlâ abdestin nasıl alınacağına işâret ettikten sonra “... Eğer cünüp iseniz yıkanınız. Şayet hasta veya yolculuk halinde iseniz veya tuvaletten gelmişseniz ya da kadınlara yaklaşmışsanız ve su bulamamışsanız temiz bir toprakla teyemmüm edin; yüzlerinizi ve ellerinizi (o toprakla) mesh edin...” buyurur.

⁷ Bu yorum için bkz. Mâturidî, Muhammed b. Muhammed, *Te’vilâtü Ehli’s-Sünne*, Beyrut 2004, II, 18-19.

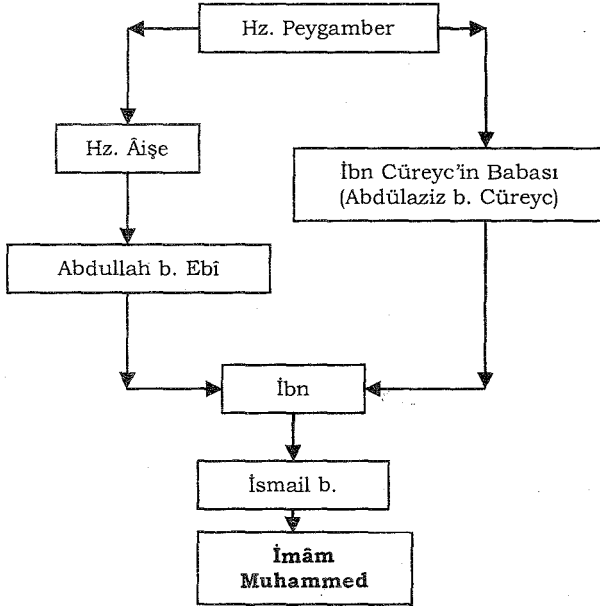
II. Ruâf Hadisinin Tahric ve Tenkidi

A. Hadisin Fıkıh Kitaplarındaki Rivâyeti

Hemen bütün Hanefî müellifler tarafından nakledilen bu hadisin İmâm Muhammed (189/804) rivâyeti şöyledir:

“إذا جاء أحدكم في صلاته أو قلس أو رعف فليصرف فليتوضأ ثم ليبن على ما مضى من صلاته ما لم يتكلم”

“Kim namaz kılarken çok (kay) veya az miktarda (kales) kusar veya burnu kanarsa gidip abdest alsın ve konuşmamak şartıyla namazına kaldığı yerden devam etsin”.⁸ İmâm Muhammed bu metni şöyle bir senedle nakletmektedir:

İmâm Muhammed'den sonra gelen Hanefî ulemâ ise hadisi ya “قوله عليه السلام” ibaresiyle doğrudan Hz. Peygamber'e izâfe ile ya da “روي عن عائشة رضي الله عنها عن رسول الله صلى الله عليه وسلم” ifadesiyle sahâbî râvîsine işaretle muallak olarak Hz. Peygamber'e nispet etmektedir. Bu müelliflerin naklettikleri metinlerde, mânâ ile nakilden kaynaklanan bazı ifade farklılıklarına rastlanmakta, ayrıca İmâm Muhammed tarafından nakledilen rivâyete kıyasla bazı ziyâde ve noksanlıklar da yer almaktadır. Nitekim Serahsî'nin (490/1096) “Hz. Âişe ← Hz. Peygamber” senediyle naklettiği metin, “من جاء أو رعف أو أمذى في صلاته فليصرف و ليتوضأ و ليبن على ما مضى من من صلاته ما لم يتكلم”

⁸ Bkz. Şeybânî, *el-Hucce*, I, 69.

lâfziyladır.⁹ İmâm Muhammed tarafından nakledilen metin ile karşılaştırıldığında burada “az miktarda, ağzı doldurmayacak kadar az kusmak” anlamına gelen “قلس” kelimesinin yer almadığı, fakat ondan farklı olarak “kimin mezisi gelirse” mânâsına gelen “أمدى” ilâvesinin bulunduğu görülür.

Kâsânî'nin (587/1199) “Hz. Âişe ← Hz. Peygamber” senediyle, Merğînânî (593/1197) ile Zeylaî'nin (762/1360) ise “عليه قوله” diyerek doğrudan Hz. Peygamber'den naklettiği metin ise “من قاء أو رَعَف في صلاته فليَنصِرْف و ليتوضأ و ليبن على صلاته ما لم يتكلم”

şeklinde dir.¹⁰ Bu üç müellifin zikrettiği metinde, İmâm Muhammed'in rivâyet metnindeki “قلس” ifadesinin bulunmadığı görülmektedir.

İbnü'l-Hümâm'ın (861/1457) İbn Mâce'ye dayanarak “İsmâil b. Ayyâş ← İbn Cüreyc ← İbn Ebî Müleyke ← Hz. Âişe ← Hz. Peygamber” senediyle naklettiği metin ise

“من أصابه قيء أو رَعَف أو قلس أو مذي وهو في صلاته فليَنصِرْف و ليتوضأ ثم ليبن على صلاته وهو في ذلك لا يتكلم”

şeklinde dir.¹¹ Bu rivâyette de, İmâm Muhammed rivâyetinden farklı ve fazla olarak “مذي” kelimesi yer almaktadır.

Hanbelî âlim İbn Kudâme'nin (620/1223) “عائشة عن روي” ifadesiyle naklettiği metin ise

“من قاء أو رَعَف في صلاته ، فليَنصِرْف ، فليَتوضأ ، وليبن على ما مضى من صلاته”

ibâresiyle¹² olup İmâm Muhammed rivâyeti ile kıyaslandığında “قلس” kelimesinin ve metnin sonundaki “ما لم يتكلم” kısmının yer almadığı görülmektedir.

Bu rivâyetler arasındaki en önemli farklılık; bir kısmında “قيء / قاء” (kusmak, çok miktarda kusmak) ifadesine ilâveten “قلس” (az miktarda, ağzı doldurmayacak kadar kusmak) kelimesine de yer verilmesidir. Zira hadisin, “kales” (az miktarda kusma) ifadesini de içeren bu rivâyetleri, kusmanın abdesti bozmasını “ağız dolusu” olması şartına bağlayan Hanefî ve Hanbelîler aleyhine görünmektedir. Nitekim Hanefî âlim Serahsî'ye göre ağzı doldurmayacak miktarda kusma (kales) abdesti bozmaz. Zira bu, insanın başına sıkça gelebilecek şeylerdendir. Meselâ karnını doyuran kişi, namazda rükû veya secdeye gidince midesinden ağzına

⁹ bkz. *el-Mebsût*, I, 75; I, 169.

¹⁰ bkz. Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, I, 24; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 14; Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, I, 77.

¹¹ Bkz. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, I, 64.

¹² bkz. *el-Muğnî*, III, 270.

veya boğazına az da olsa bir şeyler gelebilir.¹³ Dolayısıyla metin, "kales" ifadesini de içeren bu rivâyetiyle, kusmanın mutlak olarak, yani az veya çok olmasına bakılmadan her durumda abdesti bozacağını söyleyen Atâ b. Ebî Rabâh (114/732), Katâde (118/736) ve Heneî fıkıhçı İmâm Züfer (158/775) gibi ulemânın delili olacaktır.¹⁴

B. Metnin Hadis Kitaplarındaki Rivâyeti

Araştırma konumuz olan bu rivâyet bazı hadis eserlerinde de yer almaktadır.¹⁵ Hadisçilerin naklettiği rivâyetler içinde, Hanefî fakihler tarafından nakledilen metin gibi Hz. Aişe veya İbn Cüreyc'in babası Abdülüziz b. Cüreyc vasıtasıyla Hz. Peygamber'e ulaşanlar yanında Ebû Saîd el-Hudrî ve İbn Abbas tarikinden gelenler de vardır. Muhaddislerin naklettiği metin ile ilgili en önemli husus, bu metnin "kales" kelimesini de içermesidir. Meselâ hadisin İbn Mâce rivâyeti¹⁶ şöyledir:

"من أصابه قيء أو رعاف أو قلس أو مذي وهو في صلاته فليصرف وليتوضأ ثم
ليبين على صلاته وهو في ذلك لا يتكلم"

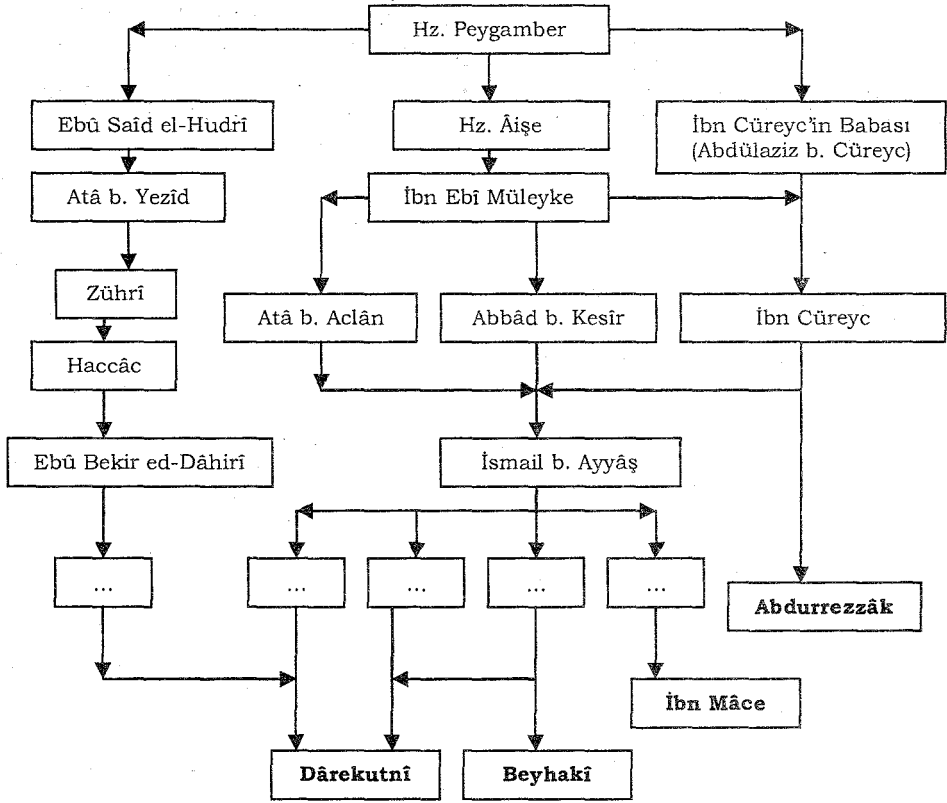
Rivâyetin hadisçiler tarafından nakledilen ve üzerinde daha sonra durulacak olan İbn Abbas tariki dışında kalan rivâyetleri bir araya toplandığında şöyle bir sened şeması ortaya çıkmaktadır:

¹³ bkz. *el-Mebsût*, I, 75.

¹⁴ İmâm Züfer'in bu kanaati hakkında geniş bilgi için bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, I, 74; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, I, 26; Merğînânî, *el-Hidâye* I, 14. Atâ b. Ebî Rabâh ve Katâde'nin bu konudaki görüşleri için bkz. Abdürrezzâk, *el-Musannef*, I, 136.

¹⁵ Bu rivâyetler için bkz. Abdürrezzâk, *el-Musannef*, II, 341; İbn Mâce, *İkâmetü's-Salât*, 137; Dârekutnî, *Sünen*, I, 153-157; Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn, *Sünen*, Mekke 1994, I, 142-143; II, 255.

¹⁶ bkz. *İbn Mâce*, *İkâmetü's-Salât*, 137.

Ebü Saïd el-Hudrî tarîki, münekkidler tarafından cerh edilen Ebü Bekir ed-Dâhiri sebebiyle zayıftır.¹⁷

Hz. Âişe ve Abdülaziz b. Cüreyc rivâyetini nakleden musannifler de metnin hemen arkasından bazı açıklamalarda bulunmaktadır. Nitekim Dârekutnî ve Beyhâkî'nin beyânına göre İbn Cüreyc'in öğrencileri bu metni "Abdülaziz b. Cüreyc ← Babası Cüreyc ← Hz. Peygamber" isnadiyla mürsel olarak nakletmişlerdir.¹⁸ Bu

¹⁷ Nitekim Ebu Bekir Abdullah b. Hakîm ed-Dâhiri, bizzat Dârekutnî'nin tarafından "metrûku'l-hadis" sözüyle cerhedilmiştir (bkz. *Sünen*, I, 157). Ebü Bekir ed-Dâhiri diğer münekkidlere göre de "hadis ilminde değer verilmeyen", "güvenilir bulunmayan" ve "münker hadisler nakleden" bir râvidir. Hatta onun "hadis uydurduğu" da ifade edilmektedir. Ebü Bekir ed-Dâhiri hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Adıyy, Abdullah b. Adıyy el-Cürcânî, *el-Kâmil fi du'afâ'r-ricâl*, thk. Yahya Muhtar Ğuzâvî, Beyrut 1409/1988, IV, 138-140; Zehebî, *Mizân*, IV, 85-86.

¹⁸ Bu açıklama için bkz. Dârekutnî, *Sünen*, I, 154, 155; Beyhâkî, *Sünen*, I, 143; II, 255.

sebeple "İbn Cüreyc ← İbn Ebî Müleyke ← Hz. Âişe ← Hz. Peygamber" şeklindeki muttasıl senedin hiçbir değeri yoktur.¹⁹

Hadisçilerin büyük çoğunluğuna göre mürsel, bir tâbiinin sahâbiyi atlayarak doğrudan Hz. Peygamber'den naklettiği hadistir.²⁰ Ancak başta usûlcülerle fıkıhçılar olmak üzere, hadisçiler dışında kalan ulemâya göre mürsel, senedinde kopukluk/inkıta bulunan tüm rivâyetleri kapsamaktadır.²¹ Mürsel hadisin tarifi gibi hükmü de ihtilâflıdır.²² Hadisçilere göre, seneden düşen râvinin kim olduğu, dolayısıyla adâlet ve zabt durumu bilinemediğinden, mürsel hadis zayıftır ve onunla amel edilmez.²³ Bunun yanında Ebû Hanîfe başta olmak üzere, bazı ulemânın böyle hadisleri delil kabul ettiği görülür.²⁴ Nitekim Serahsî de, sahâbe mürselinin hüccet olduğunda ihtilâf olmadığını belirttikten sonra, "ikinci ve üçüncü neslin mürselleri de bizim ulemâya göre hüccettir" der.²⁵ Serahsî'ye göre üçüncü nesilden sonra gelen gelen râvilerin bu tür rivâyetleri, ancak sika ve adil râvilerden hadis nakletmekle maruf iseler makbûl olur.²⁶

Hadisi mürsel olarak nakleden Abdülaziz b. Cüreyc, ricâl kaynaklarına göre Hz. Âişe, İbn Abbâs, Ümmü Cemil gibi bazı sahâbilerden rivâyette bulunmuştur.²⁷ Bu bilgiye göre Abdülaziz, tâbiindendir ve dolayısıyla kanamanın ve kusmanın abdesti bozduğuna dair bu rivâyeti de, seneddeki sahâbî râvîyi düşürüp doğrudan Hz. Peygamber'e isnâd ettiği için, mürseldir. Ancak bazı münekkidlere göre o, Hz. Âişe'den de hadis işitmemiştir. İbn Hibbân'a (354/965) göre bu durum, muhtemelen rivâyette bulunduğu diğer sahâbiler için de geçerlidir. Nitekim İbn Hibbân, bu

¹⁹ Bu açıklama için bkz. Dârekutnî, *Sünen*, I, 155; Beyhakî, *Sünen*, I, 143.

²⁰ Bkz. İbnü's-Salâh, Osman b. Abdurrahman, *Ulûmu'l-hadis*, Dimaşk 1986, s. 51; Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir, *Tedribu'r-Râvî*, Medine 1972, I, 195. Ancak bazı hadisçiler bu istilâhın kapsamını biraz genişletmiş, çoğunluğun munkatı saydığı bir takım hadislerle de mürsel demişlerdir. Meselâ Hatîb el-Bağdâdî, tâbiinin doğrudan Hz. Peygamber'den naklettikleri yanında, daha sonraki nesillere mensup bir râvinin çağdaşı olmayan, çağdaşı olsa bile görüşmediği, görüştüğü halde hadis almadığı şeyhlerden naklini de mürsel kapsamında değerlendirir (bkz. *el-Kifâye fî 'ümi'r-rivâye*, Haydarabad 1357, s. 384).

²¹ bkz. Suyûtî, *Tedrib*, I, 195-196.

²² Bu konuda geniş bilgi için bkz. Selahattin Polat, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, Ankara 1985, s. 89 vd.

²³ bkz. Suyûtî, *Tedrib*, I, 198.

²⁴ bkz. Suyûtî, *Tedrib*, I, 198.

²⁵ bkz. Usûl, I, 360. Bu konuda ayrıca bkz. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, I, 64.

²⁶ bkz. a.g.e., I, 363.

²⁷ Abdülaziz b. Cüreyc hakkında geniş bilgi için bkz. Buhârî, Muhammed b. İsmail, *et-Târihu'l-kebir*, Beyrut trs., VI, 23; İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, Beyrut 1975, VII, 114; Zehebî, *Mizân*, IV, 360; İbn Hacer, *Tehzib*, VI, 297.

nedenle onu etbâ-i tâbiinden sayar.²⁸ Diğer taraftan Abdülaziz, münekkidler tarafından “hadislerinin mütâbii yoktur” denilerek tenkid edilmiştir.²⁹ Bu durumda Abdülaziz’in doğrudan Hz. Peygamber’den yaptığı bu nakil, seneden peş peşe iki (hem sahâbi hem de tâbi) râvî düştüğü için mürsel değil mudal olacaktır. Mudal hadis ise hadisçilere göre mürselden daha zayıftır.³⁰ Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, böyle rivâyetler Hanefî fakihlere göre sihhat açısından bir problem teşkil etmemektedir. Ancak İbn Cüreyc rivâyet ehliyeti açısından tenkide uğramış bir râvidir.

Bazı münekkidlere göre Ruâf hadisinin, sened itibariyle iki farklı şekilde yani hem Abdülaziz b. Cüreyc tarikinden munkatı hem de Hz. Aîşe tarikinden muttasıl senedle nakledilmesinin sebebi İsmail b. Ayyâş’tır. Çünkü o, hadisi bazen Abdülaziz tarikinden munkatı senedle bazen de Hz. Aîşe tarikinden muttasıl senedle nakletmiştir.³¹ Bu nedenle İsmâil b. Ayyâş (181/797), bu hadisin isnâd tenkidinde odak noktasıdır. Zira İsmâil’in böyle değişik senedlerle naklettiği hadisler, kitaplarını kaybetmesi ve ömrünün sonlarına doğru hâfızasının zayıflaması (ihtilât) nedeniyle ihtiyâtlı karşılanmıştır. Genel olarak onun Şamlılardan rivâyeti Irak ve Hicâzlılardan rivâyetine göre daha sağlam kabul edilmektedir. Zira Şamlılar dışında kalan hocalarından rivâyetleri arasında *bâtil*, *münker*, *mürsel*, *mudal* olarak nitelendirilen hadisler de yer almaktadır. Ricâl bilgileri, onun bu tür rivâyetlerinden örnekler vermişlerdir. İsmâil’in kanama ve kusmanın abdeste etkisinden bahseden bu rivâyeti de, başta İbn Cüreyc ((150/767) olmak üzere Hicâzlı şeyhlerindedir. Kaldı ki meselâ Tirmizî, İsmail hakkında “kimden rivâyet ederse etsin, hadislerini almayın” tarzında tenkidler bulunduğunu söyler.³² Gerçekten İsmail, Şamlı olmayan râvilerle sınırlı olmak üzere tenkid edilmesi yanında, genel anlamda mecrûh bir râvî gibi gözükmektedir. Nitekim Ebû Hâtim (277/890) onu “leyyin”, Nesâî (303/915) “zayıf bir râvî” olarak tavsif eder. İbn Hibbân’a (354/965) göre hadiste çok hata yaptığından hüccet olmaktan çıkmıştır; İbnü’l-Medîni’ye (234/848) göre zayıf bir râvidir. Ebû İshâk el-Fezâri (186/802) ise İsmâil hakkında “ne tanınan/marûf ne de tanınmayan/gayr-i marûf şahıslardan naklettiği rivâyeti yazın” ve “bırakın şu adamı; ağzından ne çıktığını

²⁸ bkz. *Kitâbu’s-Sikât*, VII, 114.

²⁹ Abdülaziz b. Cüreyc hakkında geniş bilgi için bkz. Buhâri, *et-Târîhu’l-kebir*, VI, 23; Zehebî, *Mizân*, IV, 360; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 297.

³⁰ Mudal hadis hakkında geniş bilgi için bkz. İbnü’s-Salâh, *Ulûmu’l-hadîs*, s. 59-60.

³¹ Bu değerlendirme için meselâ bkz. İbn Adiyy, *el-Kâmil*, I, 297.

³² bkz. *Tirmizî*, Vasâyâ, 5 (2120 no’lu rivâyet).

bilmez" demektedir. İbn Huzeyme'ye (311/923) göre de, İsmail'in hadisi ile ihticâc edilemez.³³

Bu bilgiden hareketle başta İmâm Muhammed'in naklettiği rivâyet olmak üzere, içinde İsmâil b. Ayyâş'ın bulunduğu bütün senedlerin zayıf olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Şâfiî hadis âlimi İmâm Nevevî (676/1277), hadisin zayıf olduğunu, hatta zayıflığında ittifâk edildiğini söyler.³⁴

Ruâf hadisiyle ilgili olarak, özellikle rivâyet kaynaklarında dikkat çeken bir başka husus da, metnin aidiyeti hakkında fikir verecek farklı senedlere sahip olmasıdır. Nitekim bu eserlerde ya inkıtâ sebebiyle ya da râvisinin rivâyet ehliyetindeki yetersizliğinden dolayı zayıf sayılan merfû rivâyetler yanında metin Hz. Ebû Bekir (13/634), Hz. Ömer (23/644), Hz. Ali (40/661) ve İbn Ömer (73/693) gibi sahâbîlere izâfe ile mevkûf; Alkame (62/682), Tâvûs b. Keysân (106/724), Saîd b. Cübeyr (95/714), İbrahim en-Nehâî (96/714), Âmir eş-Şabî (103/721), Ata b. Ebî Rabâh (114/732) gibi tabîilere isnâd ile de maktû olarak nakledilir.³⁵ Nitekim Ahmed b. Hanbel'e (241/855) göre "kusma ve burun kanamasının abdesti bozduğuna dair" bu rivâyetin sahih senedi, Abdülaziz b. Cüreyc'de son bulan şeklidir. Yani aslında İbn Cüreyc bu ifadeyi babasından naklettikten sonra ne Hz. Âişe'nin ne de Hz. Peygamber'in ismini zikretmiştir. Dolayısıyla bu görüş, onun bizzat kendisine aittir. İmâm Şâfiî'ye göre, bu rivâyetin Hz. Peygamber'den nakli sâbit değildir.³⁶ Bu durumda senedin merfu mu yoksa mürsel veya mudal mı olduğunu tartışıp sıhhatini araştırmaya gerek yoktur.

Bazı tâbiîlerden, kendi görüşleri (maktû) olarak nakledilen bu metnin, içinde yine aynı isimlerin yer aldığı senedlerle Hz. Peygamber'e de nispet edildiği görülür. Meselâ Tâvûs ve Atâ b. Ebî Rabâh bunlardandır. Bu rivâyetler, İbn Abbas aracılığı ile Hz. Peygamber'e ulaşmaktadır. Meselâ Taberânî (360/971) ve Dârekutnî tarafından nakledilen³⁷ İbn Abbas hadisinin rivâyetleri bir araya toplandığında karşımıza şöyle bir sened şeması çıkmaktadır:

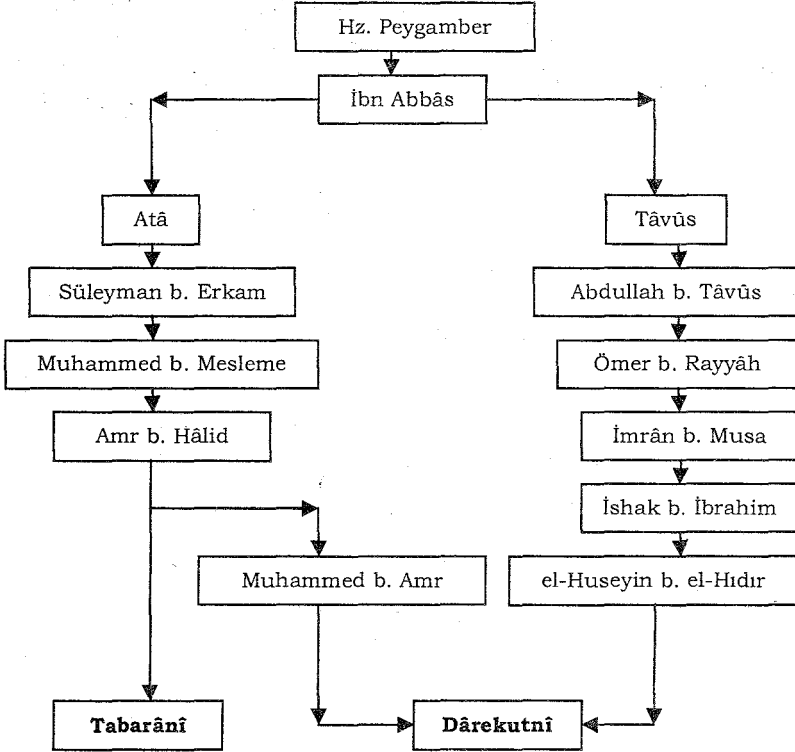
³³ İsmâil b. 'Ayyâş hakkındaki geniş bilgi ve rivâyetlerinden bazı örnekler için bkz. İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-cerh ve't-ta'dîl*, II, 191-192, İbn Adıyy, *el-Kâmil*, I, 291 vd.

³⁴ Nevevî'nin bu hadisile ilgili değerlendirmeleri için bkz. *el-Mecmû'*, II, 68; IV, 83, 96.

³⁵ Bu rivâyetler için bkz. Abdürrezzâk, *Musanef*, II, 339; İbn Ebî Şeybe, *Musanef*, II, 13; Dârekutnî, *Sünen*, I, 156; Beyhakî, *Sünen*, II, 256.

³⁶ Bu açıklamalar için bkz. İbn Adıyy, *el-Kâmil*, I, 292; Beyhakî, *Sünen*, I, 142-143.

³⁷ Tabarânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, IX, 368; Dârekutnî, *Sünen*, I, 152, 156.

İbn Abbās rivâyetinin Atâ tarîkinde yer alan Süleyman b. Erkam, münekkidlerin ciddi eleştirilerine maruz kalan bir râvidir.³⁸ Bu senedde Süleyman b. Erkam'dan sonra yer alan Muhammed b. Mesleme (282/895) de cerh edilmiştir.³⁹

³⁸ Nitekim Süleyman b. Erkam münekkidlerin "deccâl", "tekedilmiştir", "değeri yok", "sâkit", "zâhibu'l-hadis", "metrûk", "münker hadisleri vardır" lâfızlarıyla tenkid ettiği bir râvidir. Süleyman b. Erkam hakkında geniş bilgi için bkz. Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, IV, 2; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, IV, 100; Zehebî, *Mizân*, III, 279. Râviler hakkında kullanılan "deccâl", "sâkit" ve "zâhibu'l-hadis" gibi istilâhlar, râvinin rivâyet ettiği hadisın hiçbir sûrette alınamayacağına delâlet etmektedir (bkz. Abdullah Aydınlı, *Hadis Istilâhları Sözlüğü*, s. 276, 338).

³⁹ Nitekim Muhammed hakkında "zayıf", "çok zayıf", "hadisleri içinde münker olanlar vardır" gibi lâfızlarla yapılmış tenkidler vardır. Ricâl bilginleri onun "batıl" ve "mevzu" diye tenkid edilen rivâyetlerinden örnekler zikretmektedir. Bu râvi hakkında geniş bilgi için bkz. Zehebî, *Mizân*, VI, 337-338.

Rivâyetin Tâvûs tarîkinde yer alan Ömer b. Rayyâh da münekkidler sirt tenkidlerine hedef olmuştur.⁴⁰

Özetle ifade etmek gerekirse, Ruâf hadisinin İbn Abbas tarikinden gelen rivâyetinin de zayıf olduğunu, dolayısıyla delil teşkil edemeyeceğini söylemek mümkündür.

C. Hadisin Delâleti İle İlgili Yorum ve Tartışmalar

Kanama ve kusmanın abdeste herhangi bir etkisinin olmadığını savunan Şâfiî ve Mâlikî âlimler, hadisin sıhhati ile ilgili illetler bir tarafa, delâletinin de tartışmaya açık olduğu kanaatindedir. Onlara göre bu haberde geçen “فليتوضأ” (abdest alsın) ifadesi, “اغسل” (yıkasın) mânâsındadır. Bu durumda hadiste, ağızdan çıkan şeylerin vücutta veya gıyside isâbet ettiği yerlerin “yikanması” istenmektedir.

Şâfiî fakîh ve muhaddis Beyhakî'nin (458/1066) naklettiğine göre sahâbeden Muaz b. Cebel, “Burun kanaması, kusmak, cinsel organa dokunmak ve ateşte pişmiş şeyleri yemekten dolayı abdest almak şart değildir” görüşündedir. Kendisine “Ama bazıları, Hz. Peygamber'in 'ateşte pişmiş şeyleri yedikten sonra abdest alın' dediğini söylüyorlar” denilince de şu cevabı vermiştir: “Bazıları işitiyor ama anlamıyor. Biz eli ve ağız yıkamaya 'vudû' derdik. (Bunlardan dolayı) abdest almak şart değildir. Allah Rasûlü müminlere, ateşte pişen şeyleri yedikten sonra el ve ağızlarını yıkamalarını emretmiştir; abdest şart değildir”. Beyhakî'nin verdiği bir başka bilgiye göre İbn Mesud da, yemekten sonra ellerini yıkar, daha sonra ellerinin ıslaklığı ile yüzünü mesh edip “هذا وضوء من لم يحدث” (Abdestli kişinin abdesti bu şekildedir) derdi. Nitekim yine Beyhakî'ye göre Arapların, vücudun bazı azalarının yıkanması işlemine “vudû” dedikleri de bilinen bir husus olup burada “namaz abdesti” gibi bir abdest söz konusu değildir. Dolayısıyla bu hadisteki “vudû” ifadesinin de mezkûr mânâda anlaşılması gerekir.⁴¹

Bir başka Şâfiî âlim Nevevî'ye (676/1277) göre de, sahih olsa bile bu hadis, necâset bulaşan yerlerin yıkanmasına hamledilir. Nitekim İmâm Şâfiî ve ashâbı, hadisi böyle yorumlamışlardır. Diğer taraftan Şâfiilere göre hadis, “abdest almak” mânâsında yorumlansa

⁴⁰ Nitekim Ömer b. Rayyâh, “yalancı”, “deccâl”, “zâhibu'l-hadis”, “sika râviler üzerinden mevzû hadisler nakleder”, “metrûk”, “metrûku'l-hadis”, “zayıf” gibi ağır sözlerle cerh edilmiştir. Bu râvînin biyografisinde “bâtıl” diye nitelendirilen rivâyetlerinden örneklere de yer verilir. Nitekim İbn Adıyy (365/976) onun “Abdullah b. Tâvûs'dan naklettiği bâtil rivâyetleri olduğunu” söyler ki, bu senedle nakledilen rivâyetlere verdiği örnekler arasında “burun kanaması ve kusmanın abdesti bozduğuna” dair hadis de vardır. Ömer b. Rayyâh hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Adıyy, *el-Kâmil*, V, 51; Zehebi, *Mizân*, V, 236-237; İbn Hacer, *Tehzib*, VII, 393.

⁴¹ Bu yöndeki açıklama ve haberler için bkz. Beyhakî, *Sünen*, I, 141, 143.

bile bunun vücûba hamli şart olmayıp istihbâba hamli de mümkündür.⁴²

Mâlikî hadis âlimi Zürkânî (1122/1710) de, bu gibi haberlerde geçen “vudû” ifadesini “yıkamak” diye yorumlamıştır.⁴³

Hanefilere göre bu rivâyetlerdeki vudû ifadesinin “yıkamak” mânâsına gelmesi sadece bir ihtimâldir. İhtimâle bağlı bir değerlendirme ise “delil” olamaz.⁴⁴ Ancak vudû kelimesinde “yıkamak” mânâsı muhtemel görülürse, “abdest almak” mânâsı da sadece muhtemel olacaktır. Yani Hanefîlerin muhâlifler için yaptığı tenkid, kanaatimizce kendileri için de geçerlidir.

Kusmanın abdeste herhangi bir zararı olmadığı görüşünü savunan Zâhirî âlim İbn Hazm’a (456/1064) göre ise, mezkûr haberler sahih olsa (ve mânâ itibarıyla “abdest almaya” delâlet etse) bile bu görüş sahiplerinin lehine değil aleyhine delil olur. Zira bu gibi haberlerde kusmanın az mı çok mu olduğuna, ağız doldurup doldurmadığına işâret edilmemiştir. Zikredilen hadislerde yer alan kusma durumu, mutlaktır. Dolayısıyla kusmanın abdesti bozmasını “ağız dolusu olma” şartına bağlamanın hiçbir dayanağı yoktur.⁴⁵

Diğer taraftan Hz. Peygamberin, ister abdestli olsun ister olmasın, her namaz için, eğer mümkünse, abdest alma itiyadında olduğu bilinmektedir.⁴⁶ Dolayısıyla, O’nun kustuktan sonra abdest alması da mutlaka abdestinin bozulduğuna hamledilmemelidir. Kaldı ki, Allah Rasûlü’nden sâdir olsa bile, bir filin tek başına vücûba hamledilmesi de doğru olmayabilir. Zira böyle bir durumda O’ndan, bunu açık bir şekilde ifade etmesi veya benzer durumu yaşayan insanlara “abdestiniz bozuldu” şeklinde bir uyarıda bulunması beklenir.

III. Sonuç

Kusma ve burun kanaması durumunda ne yapılması gerektiğini açıklayan *Ruâf Hadisi*, bu hususların abdesti bozduğunu savunan Hanefî ve Hanbelî mezheplerinin en önemli delillerinden biridir. Hadis, Hz. Peygamber’den dört tarikten gelmektedir. Hz. Âişe, Ebû Saîd el-Hudrî ve İbn Abbâs tarikleri muttasıl olmakla birlikte

⁴² Nevevî’nin bu hadisle ilgili değerlendirmeleri için bkz. *el-Mecmû’*, II, 68; IV, 83, 96.

⁴³ bkz. Zürkânî, Muhammed b. Abdilbâkî, *Şerhu’z-Zürkânî*, Beyrut 1411, I, 122.

⁴⁴ bkz. Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’*, I, 25.

⁴⁵ bkz. İbn Hazm, Ali b. Ahmed ez-Zâhirî, *el-Muhallâ*, Beyrut trs., I, 257-258.

⁴⁶ Nitekim Enes b. Mâlik “Hz. Peygamber her namaz için abdest alırdı” demektedir. Kendisine “Peki siz nasıl yapıyorsunuz?” diye sorulunca “bozulmadığı sürece bir abdestin yeterli olacağını” ifade etmiştir. Bkz. *Buhârî*, Vudû’, 54.

senedlerinde yer alan mecrûh râviler sebebiyle zayıftır. İbn Cüreyc'in doğrudan Hz. Peygamber'den naklettiği son tarîk ise, hem bu râviye yönelik eleştiriler hem de senedden bir sahâbînin (ve bir iddiaya göre ayrıca bir tâbînin) düşmesi sebebiyle sahih gözükmemektedir.

Bu metnin, hadisin senedinde yer alan bazı sahâbî ve tâbî râvilerin kendi görüşleri olarak nakledildiği mevkûf ve maktû rivâyetlerinin bulunması da, Hz. Peygamber'e aidiyeti ve dolayısıyla bağlayıcılığı konusunda ciddi şüpheler ortaya çıkarmaktadır.

Senediyle ilgili bu kusurlar yanında hadis, metin itibâriyle de tenkide açıktır. Bu husus, özellikle hadisi kendileri lehine delil olarak kullanan Hanefî ve Hanbelîler açısından daha da önemlidir. Zira hadisin bazı rivâyetlerinde, bu mezheplerin abdesti bozmadığını savundukları "az miktarda kusma" gibi ilâveler vardır. Diğer taraftan hadisin onlar lehine delil olmasını sağlayan "abdest alsın" ifadesi, "yıkasın" mânâsına da gelebilmekte, dolayısıyla abdeste delâleti ancak ihtimâl ile sınırlı olmaktadır.

Bu çerçevede; usûl kâidelerine göre zayıf olan ve delâleti kesinlik arz etmeyen bu hadisin, kanama ve kusmanın abdesti bozması gibi günlük hayatta sık karşılaşılan meseleler için yeterli derecede delil olamayacağı söylenebilir.

Kaynakça

Abdülkadir Şener, "Abdest", Türkiye *Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, I, 68-70.

Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyin, *Sünen*, Mekke: 1994.

Buhârî, Muhammed b. İsmail, *et-Târihu'l-kebir*, Beyrut: trs.

Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslâm İlmihâli*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 1991).

Hatîb, Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî 'ilmi'r-rivâye*, Haydarabad: 1357.

İbn Adıyy, Abdullah b. Adıyy el-Cürcânî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, thk. Yahya Muhtar Ğuzâvî, Beyrut: 1409/1988.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Haydarâbâd: 1325.

İbn Hazm, Ali b. Ahmed ez-Zâhirî, *el-Muhallâ*, Beyrut: trs..

İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, Beyrut:1975.

İbn Kudâme, Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni*, Beyrut: 1405.

İbnü'l-Hümâm, Muhammed b. Abdilvâhid, *Fethu'l-Kadir*, Beyrut: trs.

- İbnü's-Salâh, Osman b. Abdirrahman, *Ulûmu'l-hadîs*, Dımaşk: 1986.
- İmâm Şâfî, Muhammed b. İdrîs, *el-Ümm*, Beyrut: 1393.
- Kâsânî, Alâuddin Ebu Bekir b. Mesud, *Bedâ'ü's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*, Beyrut: 1982.
- Mâturîdî, Muhammed b. Muhammed, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, Beyrut: 2004.
- Merğînânî, Ali b. Ebî Bekir, *el-Hidâye Şerhu'l-Bidâye*, Beyrut: trs.
- Münâvî, Abdurraûf, *Feyzu'l-kadîr*, Mısır: 1356.
- Selahattin Polat, Mürsel *Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, Ankara:1985.
- Serahsî, Muhammed b. Ebî Sehl, *el-Mebsût*, Beyrut: 1406.
- Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir, *Tedribu'r-Râvî*, Medine: 1972.
- Şeybânî, Muhammed b. Hasan, *el-Hucce 'alâ Ehli'l-Medîne*, thk. Mehdî Hasan el-Kilânî, Beyrut: 1983.
- Türkiye Diyânet Vakfı, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, (Ankara: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 1993).
- Zeylâi, Abdullah b. Yûsuf, *Nasbu'r-râye fî tahrîci ehâdisi'l-Hidâye*, Riyâd: 1973.
- Zürkânî, Muhammed b. Abdilbâkî, *Şerhu'z-Zürkânî*, Beyrut: 1411.